

SELYEM ZSUZSA:

A hatalomra szorultság kezelése

■ *Michel Foucault: A tudás archeológiája. Fordította és a jegyzeteket összeállította: Perczel István. Atlantisz Könyvkiadó, 2001. 311 oldal, 1995 Ft*

A tudás archeológiáját nem csak Michel Foucault főműveként, gondolkodásmódjának, stratégiájának tisztázásaként olvashatjuk, hanem mint a XX. századi filozófia és/vagy/sem-sem történelemszemlélet egyik meghatározó teljesítményét is. Mire a magyar fordítás megjelent, harminchárom évvel az első publikáció után, már együtt kell olvasnunk hatásaiival, vitákkal, elismerésekkel, elemzésekkel és újrírásokkal – ma jobbára akkor is az általa kidolgozott kérdésmódban gondolkodunk, ha erről fogalmunk sincsen. Természetesen az a jobb megoldás, ha van fogalmunk róla, nem azért, hogy tudjuk az olyan foucault-i terminusok eredetét, mint a „beszédképződmény” (diszkurzív formáció, formation discursive) vagy az „archeológia”, sokkal inkább amiatt, hogy tisztázódjon valamennyire számunkra, olvasók számára is, miért nem megoldás az eredet visszakérése, miért kell inkább az elemzés stratégiájával közelítenünk és távolodnunk mindahhoz és mindattól, ami a tudás tárgyaként kínálkozhat az ember számára. A különbségtanulmány. Foucault egyik meghatározó stratégiája mentén fölmérhető kétféle – a könyv megjelenése óta eltelt időnek is köszönhető – tévedési irány.

Az egyik az volna, ha Foucault művét eredetként gondolnánk el: ezzel fogalmait, éppen szándékaival ellentétes módon, kimerevítanánk, és

megakadályoznánk a további elemzést. Így viszont a (korábbi hatalmi beszédmódoktól pusztán előjelben különböző) hatalmi beszéd legitímációjára próbálnánk fölhasználni egy olyan szöveget, amely a hatalmi beszédmódokkal nem szemben, hanem azokat fölírva és türelmesen lebontva jött létre. Foucault türelme: elemzése úgy járják az európai kultúra kerülőútjait, hogy kiderüljön: nincs közvetlen célba vezető út, minden marginálisaként kanonizált beszédmód, társadalmi mozgás pusztán az ember vigaszkonstrukciója, bizonyosságvágyának, illetve hatalomra szorultságának szimptomája.

A másik félreértési irány a gondolkodás fegyelmének a földadása, amely szintén legitímációért fordulna Foucault-hoz, aki újragondoltatja linearitásba rendezett történelmünket, végesbe fordított filozófiai antropológiánkat, de ez nála nem a ceppfolyósítás, az *anything goes* kérdésnélküliségének kétségbeesettségkonstrukciója, az ember bizonytalanságvágyának, illetve hatalomra szorultságának szimptomája. hanem az egyes beszédeket működtető feltételek, szabályok és semák elemzése eleve adott, időn, nyelven és történeten kívüli feltételek, szabályok és semák igénybevétele nélkül.

Ha most megkísérelnénk rekapitulálni Foucault téziseit, láthatóvá válna, konkrétan mire gondolok, amikor azt írom, hogy ma már akkor is az ő szemléletmódja működik a különféle tudományos beszédekben, amikor erre nem találunk semmiféle reflexiót az adott szövegben (munkán) belül. Az első ilyen, amit

fölldéznék, már csak azért is, hogy gyorsan korrigáljam a korábbi mondatomban a Foucault-nak mint szerzőnek tulajdonított fölismeréseket, illetve a tőle eredeztethető gondolatokat, mely így, ahogy van, szintiszta következtelenség és értelenség Foucault munkájával szemben, a tétel tehát: „Nincs mögöttes szöveg.” A szerző, a gondolkodó alany *sem* a szöveg mögöttese, nem is a gondolatok kincsesháza, hanem, ha *valami* egyáltalán, akkor, szintén Foucault metaforájával, viszonyok, kérdések, törések, kihívások *gyakorlata* (Az *önmagaság technikájában* az aszkézis szót használja, mely a sztoikus kerülőtűt szerint nem lemondás önmagunkról, hanem megismerésre törekvés).

Érdemes itt megfigyelni, hogyan megszemélyesíti „jelen szövegét” Foucault e könyv bevezetőjében. Ezt írja benne róla: „Kerüli önmaga meghatározását, de előre kijelenti: nem vagyok sem ez, sem az.” Amit ilyen mondatok olvasásakor tesszünk, hogy a szöveget ráolvassuk saját magára, vagyis szó szerint értelmezzük azt, ami a kontextusát tekintve metafora, erős viszonyban van az idézett Foucault-tétellel. Mert ugyan mire másra olvashatnánk rá? Azért kellett kidolgozni a tudás archeológiáját (a terminus kiindulópontja a régészeti lelet, egy olyan jeltárgy, amelynek készítőjéről, kontextusáról nem lehet tudni semmit – ez a status Foucault-nál módszerré lesz, egy kijelentéshalmaznak a maga materiális megjelenésében való leírása, eredetének, a folyamatosságkonstrukciókban betöltött lehetséges helyének keresése nélkül), hogy a

szöveget a sem–sem terében, a másik fordulás végetes magányában, biztonság- és nyugtatódózisok nélküliségében helyezze el.

Az ellentmondásoknak ellentmondásokként való fönttartásának elve szintén itt jelenik meg, egyszerre az oppozíciók lebontásával. Másként mondva: Foucault a másikat mindig ugyanarra visszavezető, *allegorizáló* technika és ennek párja, a mindig közvetlenül ugyanazt mondó, *tautologizáló* technika helyett a különbözőségek vizsgálatát javasolja, a *diagnosztikát*. A „diagnosztikó jelentése görögül »megkülönböztet«, különbségben ismer meg” – ezt a tisztázást, a foucault-i türelmes kerülőtűt és szimptomáját a francia eredetiben nem találjuk, a könyv fordítója, Perczel István egyik jegyzete ez.

Kinek jutna eszébe eltöprengeni azon, hogy Foucault miért éppen diagnosztikának nevezi, amit csinál? Viszont ha ezt nem firtatjuk, megúszhatjuk a könyv olvasását egy fölületes tájékozódással, néhány terminussal való familiarizálódással, egyszóval tökéletesen értelmetlen műveletet hajthatunk végre. Ez a magyar verzió viszont efféle akadályokat helyez el, csapdákat, hogy végre-valahára tényleg megértsük, miről van szó. Ahogy forcsítói jegyzetében írja, Perczel nem

lépett tovább egyetlen mondaton sem, amíg meg nem értette, s ha se-hogyan nem értette, akkor utánanézett az angol, a német fordításokban, s hol azt látta, hogy értelmet adtak neki a fordítók, vagy nem adtak értelmet, hanem a latinizmusok segítségével megőrizték az eredetinek azt a homályosságát, amit talán egy szimpulá elütés okozott, de ennek kibogozását senki nem merete magára vállalni – és ő belejavított úgy, hogy a szöveg logikája szerint értelmes legyen a mondat. Vitatható eljárás (ellenle: a szöveg materialitását esetleges hibáival együtt kell figyelembe venni; mellette: ha egyszer a szabályszerűségek vizsgálatáról beszélünk, anélkül, hogy támaszkodnánk bármire is, legkevesebé az „eredetre”, akkor a szöveg sajátos logikája fölülírja a szerző gépelési hibáját) – de hát szabad vitatkozni: az is hozzátartozik Foucault archeológiájához, hogy szemben a folytonosság „agorafóbiás” erőltetőivel, a töréseket nem fölldani vagy kimagyarázni kellene, hanem analizálni. Ahogy Perczel írja, biztos, lehetne jobb a fordítás, de, s ezt a recenzens írja, aszketikusabb és bátrabb – a másik (résztint a foucault-i mű, részint a magyar olvasó) fellé fordulás végtelen magányát vállaló aszkézis és bátorság értelmében – aligha.

Az Írók Boltja májusi programja

3., péntek: „Héves megye bemutatkozók Budapesten” – 2002. május 3–5. Az égni vár védemének 450. évfordulója alkalmából kiadványokkal bemutatkozók az égni Dobó István Varmúzeum. Dr. Fetercsák Tivadar múzeumi igazgató beszélget dr. R. Várkonyi Ágnes Szechenyi-díjas történésszel a vegváriak kutatásáról és dr. Nagy Sándor radolamentenessel Gardonyi Géza munkásságáról.
6., hétfő: *Élet és Iródiom*. Tamas Gábor Miklós. A *Paraszt*. Házigazdák: Savas Zoltán. Bemutató: Livan György
7., kedd: *Kalligram*. Dusan Simic: *Esternázy lakaja*; Pavel Vilkovsky: *Az utolsó pomorai író*. Bemutatók: Pálvi Andras és Kálmán C. György
8., szerda, 16.30-kor: *Komórás*. Kerekes György: *Az én természetem*. Bemutató: Puzsaszab Sándor
9., csütörtök: *Ujlenyomat-sorozat könyvei*. Szemes Andras: *A Rómkorok er van verbe* (Julius Caesar után szabadon SZ. A.) – önlelemezés. Bemutató: Berkovits György. „A szaturnus után, mint a tettele a tudomány, a tudomány a felkutatás egyetlen addigi átkeltemet A PROPHETA BOLYOK TÖRTÉNETET.” SZ. A.
14., kedd: *Műhely* – kulturális folyóirat – Győr: *Tenger I.* – Pál-lanis – a tengerre *Tenger II.* – Tengerből tengerre *Tenger III.* –

Adina. Házigazdák: Villányi László. Vendégeink: a folyóirat szerzői és szerkesztői
15., szerda: *Szakácsok*: Székely Endre költő, hang- és performanszművész CD-jének bemutatása
16., csütörtök: *Hanga Kiadó*. Némethi Gábor: *Étképzelt lókép*; Farkas Zoltán. Tört. A köteteket a szerzők mutatók be. Házigazdák: Kukorely Endre
21., kedd: *Stratégiai Kutató Intézet – Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft. – Nemzeti Ifjúságkutató Intézet; információs Társaság* Könyvek 5. – A tudás társadalmi I-II. Bemutatók: Baross Andras
22., szerda: *Bemutatók az Echo Pécs* – kritikai szemle. Házigazdák: Aknai Tamás művészettörténész. Vendégeink: a lap munkatársai és szerzői
23., csütörtök: *QED*. Szent Lukács evangéliuma szerint való evangélium Karatson Gábor illusztrációival, akvarériájával
30., csütörtök: *A Jelenkor Kiadó és Folyóirat nyitott szerkesztésű délutánja*

A programok 16 órakor kezdődnek az Írók Boltja teraszán.